

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 67 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 67 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3701

TAHKİYELİ ANLATIM İLE DİNÎ-AHLAKÎ DEĞER ÖĞRETİMİ ÖRNEĞİ: NİYÂZÜ'L-MÜZNBİN*

THE EXAMPLE OF THE TEACHING OF RELIGIOUS-MORAL VALUE WITH NARRATIVE EXPRESSION: NIYÂZÜ'L-MÜZNBİN

Nilay KINAY CİVELEK**

Öz

Klasik Türk edebiyatı bünyesinde bulunan eserlerin temelinde genel olarak dinî öğeler bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadisler bu öğeler arasında en çok yararlanılan kaynaklar olmuştur. Her dönemde olduğu gibi İslam dinini, yaşayış şeklini, uygulamasını topluma aktarmak için edebi metinler başat aracı kılınmıştır. Bu metinlerin amacı daha geniş halk kitlelerine ulaşmak ve işlenen temanın doğru anlaşılmasını sağlamak olmuştur. İçerik olarak çoğunlukla soyut kavramların kullanıldığı bu metinlerde anlaşılabilirliği artırmak için basit anlatım yöntemleri kullanılmıştır. Tahkiyeli anlatım bu yöntemlerden bir tanesidir.

Niyâzü'l-Müznibîn Ali Zelîli tarafından yazılmış dinî-tasavvufî bir mesnevidir. Akaid metni olarak da tanımlanan bu eserde ahlak öğretileri çokça yer almıştır. Bu öğretilerin, islami unsurlardan oluşması eseri tekdüze yapabilmektedir. Niyâzü'l-Müznibîn'de bu kuruluşu önlemek ve metne akıcılık kazandırmak için aralara yerleştirilmiş kıssa ve hikâye örnekleri bulunmaktadır. Bu çalışmada eserdeki tahkiyeli unsurlar tespit edilmiş ve esere kattığı değer incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Zelîli, Niyâzü'l-Müznibîn, Dinî-Ahlakî Öğretiler, Değerler, Tahkiyeli Unsurlar, Mesnevi.

Abstract

The general perspective of the works found in classical Turkish literature includes religious elements. The Quran and hadiths have been the most used sources among these elements. As in every period, literary texts have been made the dominant tool to transfer the Islamic religion, the way of living it, and its application to the society. The aim of these texts was to reach out to the wider masses of people and to make the theme which was covered understood correctly. In these texts where mostly abstract concepts were used as content, simple expression methods were utilized to increase the intelligibility. Narrative expression is one of these methods.

Niyâzü'l-Müznibîn is a religious-sufistic mesnevi written by Ali Zelîli. Moral teachings are widely included in this work, which is also described as an akaid (religious) text. The fact that these teachings consist of Islamic elements can make the work uniform. Niyâzü'l-Müznibîn contains examples of anecdotes and stories inside it to prevent this uniformity and to provide fluency to the text. In this study, narrative elements were determined and the value they added to the work was examined.

Keywords: Ali Zelîli, Niyâzü'l-Müznibîn, Religious-Moral Teachings, Values, Narrative Elements, Mesnevi.

** Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, (Klasik Türk Edebiyatı Programı), el-mek: nilaykinay@gmail.com

Giriş

Tarih boyunca yazılı ve sözlü eserler kalıcılığı sağlamıştır. Kişilerin düşündüklerini, hissettiklerini, tecrübelerini aktardıkları ürünler birçok amaca hizmet edebilmektedir. Edebiyat sahasında yazılmış ya da söylenmiş eserlerin maksadı da çeşitlidir. Fakat bu gelenek içerisinde en çok görülen amacın; ulaşılmak istenen kitleye bir şeyler öğretmek için hazırlanmış metinler olduğu görülmektedir. Bu şekilde kaleme alınan eserlerin terminoloji karşılığı “didaktik” olarak adlandırılmıştır. Eskilerin “tâlimî” ya da “hikemî” şeklinde adlandırdıkları bu eserler; edebiyat terimi olarak daha çok dinî (siyer, hilye, mevlid gibi), ahlakî, felsefî, sosyal, edebî (şiir sanatı ve lügat konuları gibi) ve estetik vb. sahalarda bilgi ve öğüt vermek maksadıyla yazılan manzum ya da mensur eserlerdir (Tekin, 1999, 190). Öğretici olarak yazılan eserlerin diğer bir özelliği de döneminin gelenek-görenek, duyuş-düşünüş gibi toplum zihniyetini ve yaşam felsefesini ortaya çıkarmasıdır. Bu özellik ile yazılmış olan metinler ekonomik, sosyal, dinî, siyasi konularda okuyucuyu bilgilendiren eserler olarak görünmektedir. Bunlar yazıldıkları dönem hususiyetlerinin yanı sıra günümüz dünyasının konularına ayna tutan kayıt hükmündedirler. Bunun için de denilebilir ki, öğretme amacıyla yazılan eserler toplumu en gerçekçi yönleriyle gösteren somut belgelerdir.

Öğretici metinlerde kullanılan dil söyleyiş olarak rahat bir dildir. Bu metinlerde kullanılan dil ile bilimsel ve didaktik metinlerde kullanılan dil, anlam değeri ve işlevi bakımından farklıdır (Aktaş; Gündüz, 2009, 327). Akılda kalıcılığı artırmak hedeflediği için estetik kayıdan ziyade nasihat aktarımı öne çıkmaktadır. Bu aktarımın metne yansması teorik bilgilerin açıklayıcı örnek hikâyelerle anlatılması şeklindedir. Bu nedenle öğretici eserlerde “imgе”den öte nesnel bir “betimleme, tahkiye etme ve açıklama” ön plandadır (Kiremitçi, 2015, 316). Anlatılanların hikâyeleme yolu ile tekrardan verilme sebebi ise söylenenlerin daha etkili ve kalıcı hale getirilmesidir. Bu söylem, okuyucuda merak hissi uyandırmakta, heyecanın canlı tutulmasına yol açmaktadır. İnsanoğlu geçmişten bu zamana kadar olmuşu, olduğu gibi anlatmaktan zevk almamış, vuku bulan olayların bir kısmını çıkarmış, olması mümkün olayları düşünmüş, bir kısmını eklemiş, tarihten ayrılmış, olayları değiştirmiş ve edebiyattaki tahkiyeli ifade meydana gelmiştir (Tural, 1982, 41-42). Şair eserinde bir şey anlatmak istiyorsa o eserde tahkiyenin olması da kaçınılmazdır. “*Hikâye, en basit manasıyla, "vak 'a" demektir. Hikâye yoluyla anlatmada işlenen fikir, vak 'alar vasıtasıyla anlatılır.*” (Tansel, 1982, 52-53).

İncelemeye konu olan eserin müellifi Ali Zelilî, eserini farklı anlatım tarzlarıyla oluşturmuştur. Düşüncelerini ya doğrudan söylemiş ya da sözlerine destek mahiyetinde kıssalar ve temsili hikâyelerle tahkiyeli anlatıma başvurmuştur. Özellikle peygamber kıssaları telmih sanatı şeklinde birkaç dizeye sığdırılmamış, hikayeleştirilip genişletilmiş formda verilmiştir. Bu anlatım hem söylenenlerin inandırılma etkisini artırmış hem de metin içinde renkli bir hava oluşmuştur. Nazım şekillerinin tekdüzeliği ve anlatım monotonluğu yıkılmıştır.

Mesnevi nazım şekliyle yazılan eserlerde beyit sayısı sınırlaması bulunmaz. “Gerek beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması gerek beyit sayısının sınırlı olmaması, şairlerin işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletmelerine imkân sağlamış”tır (Ünver, 1986, 432). Bu tarz eserlerde şekli unsurdan çok muhtevanın göz önüne alındığı görülmektedir. Şairler şekli maharetlerini daha çok gazel, kaside gibi nazım şekillerinde göstermişlerdir. Tecrübî bilgi aktarımı ise mesnevi nazım şekillerinde yerini bulmuştur. Mesnevilerde okuyucular da kendilerine uygun bakış açısı geliştirmiştir. Bu yaklaşım göz ya da kulak doygunluğundan ziyade eserin verdiği bilgi, öğüt ve tecrübe ile ilgilidir.

Metnin konusuna göre şairin yeteneğini kullanma durumu değişmektedir. Eğer mesnevi içeriği aşk ise şairin yapması gereken, konuyu işleyip üslubunca anlatımını kuvvetlendirmektir. Fakat konu dinî-ahlakî unsurlar ise yalın bir anlatım olacağı için burada şairin kabiliyeti devreye girmektedir. Okumadaki tekdüzeliği kırmak için şairin en başta izleyeceği yol; aktaracaklarını tahkiyeli yöntem ile vermek olacaktır.

Ali Zelilî eserini yazarken asıl olarak halka yol göstermeyi ve dinî-tasavvufî bilgileri aktarmayı amaç edinmiştir. Şairin bu mesnevîde dinî-ahlakî hususlara yer vermesinde birkaç sebep vardır. Bunlar; İslam dinini anlatma, topluma karşı faydalı iş yapma ve ahiret için yararlı olacak eylemlerde bulunma olarak sıralanabilir. Eserini bu amaçla yazan şairin şiirlerinde konu itibarıyla coşkulu söyleyiş olması beklenemez. Bu durum okuyucuda uyandırılan çağrışımların da sınırlı olması anlamına gelmektedir. Halk için yazılan mesnevîlerde görülen konuşma üslubu bu mesnevîde de görülmektedir. Şairin dinî-ahlakî nitelikli mesnevi kaleme alması kişisel tercihiyle birlikte, yaşadığı yörenin şartlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Antalya'nın Manavgat ilçesindeki Ormana köyüne yerleşen Ali Zelilî buraya irşat için

gönderildiğini eserinde belirtmiştir (Kınay Civelek, 2017, 17). Halkı irşat sebebiyle yazılmış olması müellifin her türlü konuyu aktarmasına da müsaittir. Bir akaid metni olan mesnevide konular oldukça geniştir ve bu yüzden hacimli bir eserdir. Bu durum farklı vezinlerin ve nazım şekillerinin kullanımını da beraberinde getirmiştir.

Niyâzü'l-Müznibîn toplamda 5667 beyit ve 1379 dörtlükten oluşmaktadır. Dörtlükler hâlinde yazılan şiirlere, anlatımda ortaya çıkacak tekdüzeliği gidermek için yer verilmiş olmalıdır. Mesnevide 120 adet dörtlüklerden oluşan ilahî, 108 fasıl ve 8 gazel başlığı ile yazılmış şiir bulunmaktadır. Beyit olarak yazılanların başlıkları fasıl şeklinde adlandırılmıştır. İlahilerin geneli fasılların özeti mahiyetindedir. Aruz vezni olarak genellikle fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbı kullanılmıştır. Hece vezninde 4+4=8'li ve 4+4+3=11'li ölçüler tercih edilmiştir. Şairin aruz veznini kullanmada başarılı olmadığı görülmektedir. Hece vezni ile yazılan şiirlerde ise rahat bir söyleyiş hâkimdir. Öğretici bir eser olması sebebiyle şiir işlevselliğinin dil anlatımının önüne geçtiği görülmektedir. Bu durum aynı gruptaki diğer örneklerin çoğunda da bulunmaktadır. Bu eserlerde verilmek istenen bir ileti vardır. Öğretici amaçla yazılmış gönderilen ya da çağrının bulunduğu anlatılarda öznellikten çok toplumsal bir anlamı açıklayan yapıdan söz edilir (Günay, 2013, 404).

Kıssalar¹

Türk Dil Kurumuna göre kıssa, "Ders çıkarılması gereken anlatı, olay" (TDK 2011, 1426) demektir. Bu tanımdan hareketle kıssalar için tarihî ve dinî olayları kapsamaktadır, denilebilir. Geçmişte yaşamış milletlerin başından geçenler, Kur'an-ı Kerim'de anlatılanlar kıssa başlığı ile verilmektedir. Mesnevide, işlenen konulara göre kıssa/hikaye yazılmıştır. Bunlar genellikle dinî kaynaklıdır. Şair kıssaların çoğunu sahih olduğunu ifade ettiği *Behçe* isimli kitaptan almıştır. Bu durumu eserinde şöyle ifade etmiştir:

Hoş rivâyet eylemiş bunu sahih

Sâhibü'l-Behçe beyân etmiş fasîh (463)²

Sâhibü'l-Behçe dahı cem' eylemiş

Nice nakli bulmuş anı söylemiş (1825)

Dinî-ahlakî niteliğe sahip kıssalar şu şekilde verilebilir:

1.Kıssa³

Mesnevinin ilk kıssası salavatın faziletine dairdir. Kıssayı örnek gösteren yazar, salavatın önemini vurgulamış ve çokça salavat okumayı öğütlemiştir. Buna göre; vefat eden bir kişi her yanından zebaniler yapılmış bir hâlde cehenneme götürülür. O anda Hz. Âdem'in önünden geçilmektedir. Hz. Âdem bu kişinin Hz. Muhammed ümmetinden olduğunu anlar ve Allah'a yalvarır. Daha sonra Hz. Muhammed, Hz. Âdem'in katına gelip ne istediğini sorar ve şu cevabı alır:

Didi gördüm ümmetüñden bir garîb

Aldı gitdi zebâni azâb virüp (187)

Tiz yitiş al ellerinden sen anı

Ol garibüñ døyemez oda cânu (189)

Hz. Muhammed, o kişiyi kurtarmak için gider ve amellerini mizana koyar. Bu kişinin mizanda günahları sevaplarından yine ağır gelir. Hz. Muhammed yen içinden bir varak çıkartır ve bunu sevaplarından yana koyar. Bunun üzerine sevapları ağır gelir ve o kişi zebanilerin elinden kurtulur. Kurtulan kişi Hz. Peygamber'in yanına giderek ağlamaya başlar. Hz. Peygamber kendini tanıtır. Ona dünyadayken gafil olduğunu fakat bir gün kendisine salavat getirdiği için şefaate kavuştuğunu söyler. Böylelikle bir salavatın cehennemden kurtulmaya vesile olduğu vurgulanır.

2.Kıssa

Burada Hz. Muhammed'i ve onun sünnetini sevmenin öneminden bahsedilmiştir. O'nu sevmenin cennete girmeye vesile olacağı bir deve hikâyesi üzerinden şu şekilde işlenmiştir:

¹ Burada verilen kıssa/hikayeler *tez* metnindeki sıralamaya göre verilmiştir.

² Beyit sonlarında parantez içinde verilmiş numaralar *tez* metnindeki beyit numaralarına göndermedir.

³ Başlıklarda kullanılan kıssa kelimesi inceleme kısımlarında kıssa/hikaye şeklinde yazılmıştır.

Hız. Peygamber'in Gazba isimli bir devesi vardır. Ağzab isminde biri bu deveyi adak için getirmiştir. Fakat Hız. Peygamber çok beğenir ve Hız. Ömer'e dönüp deveyi kendisi için almasını ister. Bu deve ile birçok defa gazaya gidildiği söylenir. Bir gün gazada iken deve dile gelip; otlamak için dışarı çıktığı zaman

Bunca otlar çağrışup dir gelberü
Bizi otla bizi otla gelberü
Zire saña ol Muhammed Mustafâ
Binse gerek biz de bulavuz safâ (541-542)

şeklinde bir hadise yaşadığını anlatıp Hız. Muhammed'e bir dileği olduğunu beyan eder. Deve, Hız. Peygamber'e kendinden önce ölürse ondan sonra kimsenin ona binmemesi için vasiyet etmesini ister. Hız. Peygamber de bunu Hız. Fatıma'ya söyler. Hız. Peygamber vefat ettikten sonra deve üzüntüsünden bir lokma yiyemez ve Peygamber'in hemen arkasından o da ölür. Deve gömüldükten birkaç gün sonra kabrine bakmaya gidenler devenin kemiğinin, etinin ve yününün orda olmadığını görürler. Anlarlar ki O'nu (sav) çok seveni Allah da sever ve yanına alır.

3.Kıssa

Bu kıssada Hız. Peygamber'in doğduğu gün görülen bir mucize anlatılmıştır. Hız. Peygamber'e ümmet olmanın önemine dikkat çekilmiştir:

Yemenli putperest olan Amir'in kötürüm bir kızı vardır. Kızının iyileşmesi için her gün putlara yalvaran bu adam, yıllar geçtiği halde isteğinin gerçekleşmediğini görür. Bir gün puthanedeki putun düşüp kırıldığına şahit olur. Durumu karısına söylemeye giderken bir ağaç dile gelir ve o gece Hız. Muhammed'in doğduğunu haber verir. O'nu (sav) aramak için yola koyulduklarında kötürüm kızlarının yanlarında yürüdüğünü görürler. Bunun nasıl olduğunu sorduklarında kız şöyle cevap verir:

Görmüşem düşimde bir kişi gelür
Görürüm ki her yanımız nûr olur (726)
Didi togdı bu gice Fahr-ı âlem
Nûr ile münevver oldı hep âlem (728)

Yolculuktan sonra Âmine'nin evini bulup oğlunu göstermesini isterler. Âmine oğlu Hız. Muhammed'in yüzünü açıp gösterir, Amir'in aklı başından gider ve canını orada teslim eder.

4.Kıssa

Bu kıssada peygamber sevgisinin nasıl olması gerektiği ile ilgili bir olay anlatılmıştır. Hız. Peygamber'i çok seven Hız. Ebubekir'in onu korumak için hayatını ortaya koyduğu mağara hadisesinden bahsedilmiştir. Buna göre, Hız. Muhammed ve Hız. Ebubekir mağarada buldukları sırada duvardan yılanlar çıkmıştır. Hız. Ebubekir, Hız. Muhammed'i korumak için kendini siper etmiş ve yılanlar tarafından on yedi yerinden sokulmuştur. Bu durum sevdiği kişiye kendini feda etmenin bir örneği olmuştur.

5.Kıssa

Peygamberin mucizelerinin anlatıldığı kısımda, bunlardan bir tanesi hikayeleştirilerek okuyuculara aktarılmıştır. Kıssa iki aylık bir bebeğin Hız. Peygamber'i gördüğünde dile gelmesinden bahseder.

İki aylık ol oğlan dile geldi
Görüñ ol Habîb'i nicesi bildi (788)

beytiyle kıssa özetlenmiştir. Bebeğinin konuştuğunu gören annesi bu olayın üstüne müslüman olmuştur. Anne Müslüman olduktan sonra oracıkta bebeği ile birlikte can vermiştir.

6.Kıssa

Haccın farzlarının, vaciplerinin ve sünnetlerinin aktarıldığı bölümde Kara Taş olarak nitelendirilen Hacerü'l-esvedin aslında cennetteki bir melek olduğu söylenmektedir. Bu kıssa şöyledir:

Hız. Âdem yaratıldığı zaman Allah, cennetin bütün nimetlerini helal kılar fakat bir ağaca yaklaşmamasını buyurur. Bu sözüne de bir meleği şahit kılar. Şeytan Hız. Havva'yı kandırır, Hız. Havva da Hız. Âdem'in aklına girmeyi başarır.

Uydu Âdem Havva Ana sözine

Bil uyan avrete kıyar özine (1155)

beytiyle de Allah'ın emrine karşı geldiği açıklanır. Şahit gösterilen melek bir anda ortadan kaybolur. İşte bu melek aslında Hacerü'l-esveddir, denilir.

7.Kıssa

Kâbe'nin mahşerde şefaati ile ilgili bir hikâyede şunlar anlatılır:

Bir kişi Arafat dağında iken torbasını unutur. Geri dönüp aramaya kalktığında köpek ve maymunların orada fazlalaştığını görür. Torbasını alacağı zaman maymunlardan biri dile gelir ve kendilerinin, oraya gelen hacıların günahları olduğunu söyler. Hacıların günahlarını dökerek temizlenip gittiklerini, bunun için aklı başında olan herkesin hac farzını yerine getirmesi gerektiğini anlatır.

8.Kıssa

Ramazân ayının yirmi yedinci gecesine denk gelen kadir gecesinin önemini anlatmak için bir kıssa verilir. Kıssaya göre, Ebu Hamid adında bir kişinin kötürüm olan hanımı kadir gecesinde çok dua edip uyuduktan sonra bir rüya görür. Rüyasında bir kişi gelip elini tutar ve yürümesine yardımcı olur. Hanım uandıktan sonra yürüdüğünü görür. Bunu da gecenin faziletine bağlar. Kadir gecesinde ibadet ve dua etmenin önemini vurgular.

9.Kıssa

Ölümün tasvir edildiği bölümde ruhun bedenden ayrılışı hakkında bilgi verilir. Haram yiyenlerin, gıybet edenlerin ve dinleyenlerin ölürken çok acı çekeceklerini söyler. Ölüm halinin zorluğunu ifade eden şair, dine uygun bir yaşam sürmek gerektiğini anlatmaya çalışır. Ölümle ilgili kıssaya örnek olarak, Sam kavmine uğradığı bir gün orada bulunanların Hz. İsa'dan bir ölüyü diriltmesini istediklerini aktarır. Hz. İsa ölünün dirilmesi için dua eder. Ölmüş olan kişiyi Allah diriltir ve saç sakalı ağarmış bir şekilde karşılarında bulurlar. Dirilen kişiye ne olup bittiğini sorarlar. Bu kişi de dört bin yıl önce öldüğünü fakat hâlâ ölüm derdinin gitmediğini söyler.

10.Kıssa

İslâm dininde mübarek olarak kabul edilen Recep ayının faziletinin anlatıldığı kıssa şöyledir:

Bir gün Hz. Peygamber'in yanına güzel yüzlü biri gelir. Selâm verip oturduktan sonra kendisinin Hz. İsa kavminden olduğunu söyler. Meryem Ana ve Hz. İsa'ya çok yardım ettiğini belirtir. Bu güzel yüzlü kişiye o zamandan beri kaç vakit geçtiği sorulduğunda, altı yüz yıl şeklinde cevap verir. Bu kadar uzun yaşamasının sebebini, Hz. Peygamber'in zamanına yetişmek için Hz. İsa'dan dua almasına bağlar. Çünkü bir gün Hz. İsa ile bu güzel yüzlü adam yolda yürürlerken yüce bir dağ dibine varırlar ve dağın tepesinde bir nur görürler. Bu nurun ne olduğunu merak edip dağın tepesine bakmaya giderler. Hz. İsa Allah'a bu nurun kaynağını sorar. Allah, bu dağın içinde benim bir kulum vardır, ibadet eder, kendisi Musa kavmindendir, onun nurudur, diye bildirir. Hz. İsa o anda dua edip bu kulun dışarı çıkmasını ister. Dağ yarılıp o kişi dışarı çıkar. Kendisine kim olduğu sorulduğunda, Hz. Musa kavminden olduğunu Hz. Muhammed'in adını işitince onun zamanına ermek için Hz. Musa'dan dua istediğini söyler. Bu kullardan olmak için ne yapmak gerektiği sorulduğunda, Recep ayında oruç tutmak gerektiği söylenir.

11.Kıssa

İslâm dininde mübarek kabul edilen bir diğer ay olan Şaban ayının anlatıldığı kıssa ise şu şekildedir:

Zahid'in biri vefat eder. Bir müddet sonra zahid arkadaşının rüyasına girer. Ona mezara konulduktan sonra meleklerin heybetli bir şekilde geldiğini ve kendisinin çok azap çektiğini söyler. Türlü azaplar gördüğünü anlatır. Ama Şaban ayının hilali görüldüğü zaman azabının dindiğini bildirir. Çünkü bu zahid şaban ayında oruç tutan biridir. Bunu ifade eden beyit;

Ömri içre bir kez itmişdi ihyâ

Bugün biz dahı kılduk bunu ihyâ (2038)

Dahı tutmuşidi üç gün orucı

Yarlıgadum girü gitsün sorucı (2039)

dizeleriyle ifade edilmiştir.

12.Kıssa

Muharrem ayı içinde bulunan aşure gecesinin önemiyle ilgili anlatılan kıssa şöyledir:

Basra'da ihsanı bol, herkese yardım eden birinin, kötürüm kızı olan bir komşusu vardır. Bu kişi, kötürüm olan kıza aşure gününün çok kıymetli olduğunu; gecesini de ibadetle geçirmesini istediğini söyler. Kız bütün gece kuran okuyup dua eder ve maksudunu (yürümeyi) bildirir. Gecenin hürmetine duası kabul olur, ayağı iyileşir ve yürümeye başlar.

13.Kıssa

Mekke'de ezan okumanın önemi üzerine yazılan kıssa şu şekildedir:

Bir gün Hz. Peygamber "Kâbe'ye varıp ezan okuyacak kişiye ben cennete girmesi için kefil olacağım" der. Bu sözleri duyan bir adam malını, çocuklarını bırakıp yollara düşer. Adı Habib olan bu kişi Kâbe'ye varıp ezan okuduğunda kâfirler tarafından taşlanır, vurularak öldürülür. Hz. Peygamber'in müjdesinden çok etkilenen şair, bölüm sonunda bu kişinin derecesine erişmek için dua eder.

14.Kıssa

Zekâtın önemi de bir kıssa ile şöyle verilir:

Hz. Ayişe, bir gün Hz. Peygamber'in yanına eli kurumuş bir kadının geldiğini görür. Kadın elinin yerine gelmesi için dua ister. Elinin neden öyle olduğu sorulduğunda, rüyasında kıyametin koptuğunu ve cehennem derelerinin kükreyerek geldiğini anlatır. Annesinin ateş derelerinden birinde olduğunu, elinde bulunan bir parça et ve iç yağı ile ateşe vurduğunu söyler. Kız, annesine neden orada olduğunu sorduğunda annesi bu derenin cimrilerin deresi olduğunu ifade eder. Hayattayken Müslüman olduğunu fakat kimseyi gözetmediğini, bir şey vermeye el uzatmadığını söyler. Dünyada verdiği tek şeyin elindekiler olduğunu ve onlarla da ateşten korunduğunu anlatır. Kız, annesini kurtarması için babasını aramaya cennete gider ve onu havuz başında bulur. Babası, Hz. Ali, Hz. Osman, Hz. Ebubekir'den su alıp susayana vermektedir. Kız babasının yanına vararak, annesinin cehennemde yandığını ve onun için su istediğini söyler. Babası cimri ve züğürtlere bu suyun haram olduğunu belirtir. Ama kız suyu alıp annesine götürür. "Elin kurusun" diye bir ses duyar ve uyandığında da elinin kuruduğunu görür. Hz. Peygamber olanları işitip dua eder ve kadının eli iyileşir. Bu kıssa ile eli açık olmanın, zekat ve sadaka vermenin insandan bir şey eksiltmediği aksine katkısı olduğu vurgulanır.

15.Kıssa

Helal ile haram konusu hakkında anlatılan kıssa şu şekildedir:

Bayezid-i Bistami hazretleri çok uzun yıl geçmesine rağmen ibadetten, duadan ve hiçbir yiyecekte lezzet alamaz. Bunun sebebini annesine sormaya gider. Annesi, ona hamile iken komşunun damında sirke gördüğünü ve oklava ile bir miktar alıp yediğini anlatır. Bistami Hazretleri durumu anlar ve helallik istemeye komşuya gider. Ondan sonra yediği nimetin tadına, lezzetine varır. Kıssada helal yemenin önemi vurgulanırken haramdan uzak durulması gerektiği bu örnek ile açıklanmıştır.

16.Kıssa

Tevekkül konusuna eserinde yer veren şair, önce tedbir alıp sonra tevekkül etmek gerektiğini söyler. Buna örnek olarak tevekkülle ilgili şu kıssayı anlatır. Bir gün Hz. Peygamber'in yanına bir kişi gelir. Yanında devesi de bulunmaktadır. Hz. Peygamber devesine ne yaptığını sorunca, o kişi tevekkül ettim diye cevap verir. Bunun üzerine,

Resulullâh didi deveñi bagla

Andan it tevekküli işi sagla

Mani olmaz tevekküle bağlamak

Hakk'a kul olmakdur işin saglamak (3498-3499)

dizeleriyle kıssayı aktarır.

17.Kıssa

Yapılan işlerin samimiyetle ve temiz niyetle yapılması islamiyetin Müslümanlara tavsiye ettiği bir fiildir. Buna dinde ihlas sahibi olmak denilmektedir. Şair bu güzel hasleti şu kıssa ile okuyuculara sunmuştur.

Kuba köyünde bir grup münafık meşcit yapıp ibadet etmek ister. Hz. Peygamber'e gelip izin alırlar. Meşcit yapılır ama bunların amaçları nifaktır. Hz. Muhammed bir gün namaz kıldırmaya gider ve bu durum O'na bildirilir. Bunun üzerine meşcidi yakarlar. İhlas olmadan ve bir de art niyetli olarak başlanan iş belki tamamına erer fakat fışk işin içine girdiğinde, meşcit gibi kişi de yanar denilir.

18.Kıssa

Ana-baba hakkının önemi üzerinde duran yazar, bu konuyla ilgili birden fazla kıssaya eserinde yer vermiştir. Bundaki amaç, okuyucuların konuya dikkatini çekmek içindir. İlk kıssaya göre, bir gün yolculuk yapan bir topluluk bir yerde konaklar ve ileriden bir eşek anırması sesinin geldiğini duyarlar. Sesin geldiği yere bakmaya gittiklerinde orada sadece bir evin olduğunu ve evde de bir kadının oturduğunu görürler. Gelen eşek sesini kadına sorarlar. Sesin mezarda olan oğlundan geldiği cevabını alırlar. Sebebini sorduklarında kadın, oğlunun ona bir gün eşek dediğini ve kendisinin de buna çok üzüldüğünü; oğluna "hımara dönesin" diye beddua ettiğini söyler. Ondan sonra oğlunun eşek olduğunu, anırma sesinin bu sebeple geldiğini ifade eder.

Anne baba hakkı ile ilgili diğer kıssa da şöyledir. Zengin bir adamın dört oğlu vardır. Bu adam bir hastalıktan dolayı vefat eder. Vefatından evvel çocuklarına kendisinin bıraktığı işlerin başına geçmelerini vasiyet eder. Adamın ölümünden sonra oğulları tartışmaya başlar. Kardeşlerden birisi hiç mal istemediğini ve çalışıp babasının işini devam ettireceğini söyler. Diğer oğulları ise, babalarının bıraktığı mal ile geçineceklerini ve çalışmayacaklarını belirtirler. Babasının işini devam ettiren evlat bir gün rüya görür. Rüyasında bir yerde bereketsiz yüz filori bulunduğu söylenir. Uyanıp hanımına rüyasını anlatır, hanımı hemen gidip altınları alması gerektiğini söyler fakat adam onu dinlemez. Bir gün yine rüya görür ve falan yerde çok bereketli bir altın olduğu söylenir. Adam uyanıp denilen yere gider ve o bir altını alır. Altın ile pazara gidip iki balık alır, balıkların karnını yarınca içlerinden iki inci çıktığını görür. Bunu duyan padişah adamı çağırıp kız kardeşi için o incileri ister. Bunun karşılığında nihayetsiz bir servet teklif eder. Babaya hürmet edenin sonunun böyle olacağı vurgulanarak hikâye bitirilir.

Hz. Yusuf'un hikâyesi ana-baba hakkının anlatıldığı başka bir kıssadır. Hz. Yusuf, Mısır'a sultan olduğu zamanlarda Hz. Yakup içinde oğlunun da bulunduğu bir grup ile karşılaşır. Bu gruptakilere oğlunu sorar. Hz. Yusuf durumu görür fakat babasının onu farketmesi için atından inmez. Bu esnada Hz. Yakup yürüyerek oğlunu aramaktadır. Ve o anda Allah'tan bir haber gelir. Hz. Yusuf'un bu yaptığından dolayı belinden nebi gelmeyeceği ve soyunun sürmeyeceği söylenir. Eğer babasının yanına gidip oğulluk hakkını gütseydi böyle olmazdı denilir. Miraç gecesinde de Hz. Muhammed bütün peygamberler ile buluşur. Fakat bu saadete Hz. Yusuf eremez. Çünkü bunun sebebinin babasına yaptığı hürmetsizlik olduğu söylenir.

Son nefesinde kelime-i şهادet getiremeyen oğulun hikâyesi eserde anlatılan kıssalardandır. Şair burada annesinin hakkını helal etmediği bir oğulun ölürken şهادet söyleyemediğini aktarır.

19.Kıssa

Küçük yaşta ölen çocuklara anne ve babalarına kıyamet gününde şefaat etme hakkı verilmiştir. Bununla ilgili kıssa şu şekilde anlatılmıştır:

Melik adında şarap içen, fasık biri vardır. Bunun cariyesinden bir kızı olur. Kızını çok seven Melik hep onunla vakit geçirir, oynar, bu sebeple de kötü alışkanlıklarını bırakır. Kızı vefat edince çok üzülür. Tövbe ettiği eski günahlarını işlemeye başlar. Berat gecesine sarhoş bir hâldeyken rüyasında kıyametin koştüğünü görür. Büyük siyah bir yılan üstüne doğru gelir. Yılandan kaçmaya çalışır. O sırada bir şeyh ile karşılaşır. Kendisini yılandan kurtarabileceğini uman Melik, şeyhe yalvarmaya başlar. Ama şeyh, yılanın çok büyük olduğunu ve bu nedenle kendisine yardım edemeyeceğini söyler. Ancak Şeyh, Melik'in bir emaneti olduğunu ve onu bulunca kurtulabileceğini anlatır. Melik, dağda örtülü bir saray görür. Sarayın yanına kadar gidince örtü kalkar ve içeri sadece küçük çocuklar girer. Melik'in ölen kızı da bu çocuklar arasındadır. Çocuk babasını yılandan kurtarır. Şeyh'in söylediği emanet küçük yaşta ölen kızın şefaatidir. Şeyh olarak adamın karşısına çıkan sevaplarıdır. Yılan ise, işlenen günahlardır.

20.Kıssa

Kerbela hadisesinden bahseden bu bölüm, Hz. Muaviye zamanından itibaren hikâyeler şeklinde anlatılmıştır. Anlatıma göre, Hz. Muaviye oğlu Yezid'e, Hz. Hüseyin'e hürmet etmesini vasiyet eder. Fakat öldükten sonra oğlu babasının sözünü tutmaz. Kerbela olayına kadar geçen zaman diliminde Hz. Hüseyin'in tuzağa düşürülmesi, buna mani olmak isteyenlerin araya girmesi gibi hadiseler hakkında

bilgiler verilir. Nihayetinde Hz Hüseyin'in şehit edildiği yazılır. Bu kısımda metnin okuyucuya aksettirdiği hissiyat son derece liriktir.

Ol Furât'dan gelüp hanâzîr içer

Cân Hüseyin'ün ayâli susuz geçer (4602)

gibi beyitlerle şair duyduğu üzüntüyü dile getirir.

Eserde geniş bir yer tutan Kerbela hadisesi ile ilgili bazı kıssalar şu şekilde aktarılmıştır: İbnü'l-Melik isimli bir kişi Hz. Hüseyin'in başını sandıkta bulup kefene sarar. Cenaze namazını kılıp kesilmiş olan başı kabre koyar. Rüyasında bir gün Hz. Muhammed'in kendisine ikram ettiğini görür. Bu rüyanın anlamının ehl-i beyte gösterdiği hürmet için olduğu söylenir.

Bir diğer kıssa Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin kardeşlerin daha küçükken nasıl öleceklerinin dedelerine bildirildiği üzerinedir. Bir tepsi içinde biri yeşil biri kırmızı iki kıyafet getirilir ve çocuklara uzatılır. Hz. Hasan yeşil kıyafeti, Hz. Hüseyin ise kırmızı kıyafeti seçer. Yani Hz. Hasan'ın zehirlenerek Hz. Hüseyin'in ise şehit olarak öleceği haber edilir.

Sonuç

Mesnevi içerisinde yer alan 20 kıssa/hikâye incelendiği zaman eserin içeriği de ortaya çıkmaktadır. Kıssalarda verilen ana fikirlere bakıldığında Niyâzü'l-Müznibîn'in dinî-ahlakî mesnevilerden olduğu görülmektedir. Eser, tahkiyeye dayalı anlatım tekniğine sahip olması açısından da önemlidir. Anne-babaya hürmet, cömert olmak, iyi insan olmak, helal kazancı gözetmek gibi ahlakî değerler tahkiyeli anlatım ile kuvvetlendirilmiştir.

XVII. yüzyılda yazılmış bu metin, dönem özellikleri ve halkın algı kültürü ile ihtiyaçları kategorisinde şekillenmiştir. Şair, öğretmek istediklerini doğrudan söylediği gibi bazı yerlerde benzetmeleri kişiştirmiş ve monoton bir öğüt haline gelmesini engellemiştir. Dinî-tasavvufî bilgiler daha çabuk anlaşılabilmesi ve zihinlerde daha kalıcı yer tutabilmesi açısından kıssalar ile somutlaştırılmıştır. Ortaya çıkan kıssalar şairin ilmî birikimi ve dönem realitesiyle harmanlanmıştır. Çalışmaya konu olan eser bu anlamda zengin örneklere sahiptir denilebilir. Bundan dolayı Niyâzü'l-Müznibîn'in ileride yapılacak çalışmalara örnek olacağı düşünölmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Şerif; Gündüz, Osman (2009). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, Doğan (2013). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Papatya Bilim Yayınları.
- Kınay Civelek, Nilay (2017). *Ali Zelîlî'nin Niyâzü'l-Müznibîn'i*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Erzurum.
- Kiremitçi, Ferdi (2015). *Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin*. *Erzurum Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*. S. 54, s.313-352.
- Tansel, Fevziye A. (1987). *İyi ve Doğru Yazma Usulleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Tekin, Arslan (1999). *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tural, Sadık (1982). *Edebiyat Sahasının İlimleşmesi", Zamanın Elinden Tutmak: Edebiyat Nazariyatı, Edebi Tenkid Örnekleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünver, İsmail (1986). "Mesnevi", *Türk Dili Türk Siiri Özel Sayısı II (Divan Siiri)*, Ankara. s. 415-416-417/Temmuz-Ağustos-Eylül.